

بسم الله الرحمن الرحيم

دانش خانواده

درس چهارم : ارتباطات در خانواده (رابطه والدین با فرزندان)

هدف کلی درس : آشنایی دانشجو با ارتباطات در خانواده

هدف جزئی درس: آشنایی با:

جایگاه فرزند در کانون خانواده

نقش پدر و مادر در تربیت و پرورش فرزند

۱. پرورش اعتقادی

۲. پرورش اخلاقی

۳. پرورش اجتماعی

عوامل موثر در تربیت فرزندان

۱. روابط سازگارانه یا ناسازگارانه والدین با همدیگر

۲. ثبات نظر، آرامش روحی و دوستی پدر و مادر

۳. محبت و مهرورزی در خانه و خانواده

۴. عدم تبعیض در خانواده

۵. هماهنگی در تربیت

۶. وفای به عهد

۷. گفتار و رفتار پسندیده (الگو سازی برای فرزندان)

۸. عدم مقایسه فرزندان با همسالان

۹. دادن آزادی معقول و متعارف

۱۰. ایجاد زمینه برای تفریحات سالم فرزندان

۱۱. مراقبت و راهنمایی در دوستی یابی فرزندان

۱۲. ایجاد حس مسئولیت پذیری در فرزندان

بهترین هدیه برای فرزندان ، مهربانی است ، بهترین هدیه برای طفل ، تربیت است. از بین آن ها هدایا و میراثی که آنها را «فرزند خصال خویش» کند نیک و ماندگار است. زندگی همیشه عادلانه نبوده و نخواهد بود از اشتباهات و خطاهای فرزندان چشم پوشی کنید، او نیز یاد می‌گیرد با خود و دنیای اطرافش مهربان تر باشد.

جایگاه فرزند در کانون خانواده

۱- نتیجه و ثمره وجودی انسان : فرزند انسان نتیجه آمال و آرزوهای او و ثمره حیات وی محسوب می‌گردد

قال رسول الله (ص): «ان لكل شجرة ثمرة وثمره القلب الولد» ۱ برای هر درختی میوه و ثمره ای است و میوه

و ثمره قلب (خواسته) انسان فرزند است

امام سجاد علیه السلام می فرماید: « فتعلم أنه منك و مضاف اليك»؛ «باید بدانی که او از تو و ثمره وجود توست» ۲

به عنوان جانشین در روی زمین باقی می‌ماند.

۲- گلی از گل‌های بهشت: تشبیه زیبای پیامبر (ص)، آن جاکه می فرماید: « الولد الصالح ريحان من ريحان

الجنة» ۳؛ «فرزند صالح، گلی از گل های بهشت است». در این تعبیر نمادین، خانواده به گلستان و فرزندان به

گل های زیبای آن تشبیه شده است.

۳- فرزندان باعث نشاط والدین و سلامت روانی

داشتن فرزند و نگاه به او می تواند موجب نشاط والدین و سلامت روانی آنها شود. تولد فرزندان، هم فی نفسه موجب

نشاط والدین می شود و هم زوجین از دیدن فعالیت های شیرین و دل انگیز آنها و نگاه به چهره های بشاش و تبسم

آفرین فرزندان احساس شادمانی می کنند ۴. از امام صادق علیه السلام سؤال می کنند که: «أى شيء أحلى مما خلق

الله عزّ و جلّ فقال الولد الشباب فقال اىّ شيء امر مِمّا خلق الله عزوجلّ قال فَقَدْهُ» از بهترین چیزها برای آدمی

چیست؟ می فرماید: «داشتن فرزند جوان، وقتی سؤال می شود بدترین و تلخ ترین حالت برای انسان چیست؟ می

فرماید: از دست دادن فرزند».

۴- عامل برکت در خانواده

۱-کنز العمال، ج ۱۶، ص ۴۵۷

۲- صحیفه سجادیه، دعای ۲۵

۳- مجلسی، بحار الانوار، ج ۱۰، ص ۳۶۸

۴- براگا، جوزف، براگا، لوری، با کودکان خود رشد کنید، ص ۱۶-۲۵.

۵- ابن بابویه، من لا یحضره الفقیه، ج ۱، ص ۱۸۸.

یکی از آموزه‌هایی که در روایات بر آن تأکید شده، این است که فرزندموجب برکت در خانواده است. قال رسول الله: «بیت لا صبیان لا برکة فیه»^۶؛ «خانه‌ای که بچه ندارد، برکت ندارد»؛ برکت عبارت است از فراوانی، رونق، فزونی، سعادت و نیک بختی^۷ در این تعریف، برکت شامل مجموعه‌ای از هیجان‌ها، اندیشه‌ها، رفتارها و احساس‌هایی است که به طور وسیع با سلامت و بهداشت روانی خانواده در ارتباط هستند. لذا هرچقدر فرزندان بیشتر باشند، خیر و برکت نیز افزایش پیدا می‌کند^۸.

۵- باعث شادی و لذت پدر و مادر

از نظر زیست‌شناسی از زمان تولد، کودکان منبع لذت و شادی در خانواده هستند. بنابراین، فرزندان نه تنها شالوده زندگی زناشویی را استحکام می‌بخشند، بلکه عامل مؤثری در لذت بردن پدر و مادر بوده و با افزایش این لذت‌ها، سلامت و بهداشت روانی همسران نیز تأمین می‌شود.

مایکل آرگیل کودکان را منبع فواید زیادی برای خانواده دانسته و می‌گوید: با وجود فرزند، لذت زیادی در خانواده وجود دارد. بیشتر، والدین محرک و شادی را به عنوان یک مزیت از کودکان شان دریافت می‌کنند^۹. فرزند، صفا و صمیمیت خاصی به خانواده می‌بخشد و چون محبوب پدر و مادر است، هر دو به او دل بسته می‌شوند. سیره عملی و فرمایشات و احادیث پیشوایان معصوم علیهم السلام نیز حاکی از اهمیت هم بازی شدن با کودک و شور و نشاط حاصل از آن است. پیامبر صلی الله علیه و آله، فرزندش ابراهیم، حسن، حسین و فاطمه علیهما السلام را در کودکی بر دامان خود می‌نشاند، به سینه خود می‌چسباند و می‌بوسید^{۱۰}. حضرت علی علیه السلام نیز دل بستگی خاصی به فرزندان خود داشت^{۱۱} حضرت فاطمه علیها السلام با خواندن شعر برای فرزندان خود، به آنان اظهار علاقه می‌کرد^{۱۲} سیره عملی دیگر معصومان نیز نشان دهنده الگوهایی از دل بستگی سالم به فرزندان است^{۱۳}.

۶- باعث تداوم حیات خانواده

یافته‌های تحقیقاتی و مشاهدات بالینی حکایت از آن دارد که یکی از علل بارز طلاق‌ها نداشتن فرزند است عدم حضور فرزند در محیط خانواده، یکی از عوامل ناپایداری در زندگی مشترک است^{۱۴}.

۶- کنز العمال، ج ۱۶، ص ۲۷۴.

۷- احمد دانشگر، فرهنگ فارسی نوین، ص ۱۲۶؛ معین، فرهنگ فارسی، ذیل واژه برکت.

۸- پرسشها و پاسخهای دانشجویی؛ دفتر: ۴۸ (مهارت‌های زندگی)، ص: ۱۸۸

۹- (پیشین)

۱۰- مجلسی، بحار الانوار، ج ۴۳، ص ۵؛ ج ۳۶، ص ۲۵۵.

۱۱- طبرسی، مستدرک الوسائل، ج ۱۵، ص ۱۷۱.

۱۲- مجلسی، بحار الانوار، ج ۴۲، ص ۲۸۵.

۱۳- الحر العاملی، وسایل الشیعه، ج ۲۱، ص ۴۸۳.

۱۴- محمدحسین فرجاده، آسیب‌شناسی اجتماعی ستیزه‌های خانواده و طلاق، ص ۱۴۳.

بی فرزندی در خانواده ها یک فضای خالی را به وجود می آورد و باعث تضاد و بی علاقه‌گی به زندگی مشترک می شود. تحقیقات انجام شده در ایران نیز نشان می دهد که خانواده های بی فرزند بیش از هر نوع خانواده دیگر در معرض گسست قرار دارند ۱۵. در آموزه های دینی، از فرزند با تعابیری مثل، «الولد کبد المؤمن» ۱۶ جگر گوشه والدین حتی در روایات شریف، بوسیدن و نوازش فرزند باعث پاداش و اجر بزرگ تلقی شده پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «قَبَلُوا أَوْلَادَكُمْ. فَإِنَّ لَكُمْ - بَكْلَ قَبْلَةٍ - دَرَجَةٌ فِي الْجَنَّةِ مَا بَيْنَ كُلِّ دَرَجَةٍ خَمْسَمِئَةٌ عَامٌ» ۱۷ فرزندان خود را ببوسید. زیرا - برای هر بوسه - مقام و منزلتی - در بهشت - به شما عطا خواهد شد حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: «مَنْ قَبَلَ وَلَدَهُ كَانَتْ لَهُ حَسَنَةٌ» ۱۸ بوسیدن فرزند موجب رحمت می گردد

وقتی والدین با چنین نگاهی به فرزند بنگرند و حتی فرزندانشان، این جایگاه را به خود اختصاص بدهند، قطعاً در تحکیم روابط خانوادگی و همسری، تأثیر مثبت خواهند داشت، و کدام پدر یا مادری حاضر می شود به راحتی این دل بند و جگر گوشه خود را با اختلاف یا طلاق، آزرده سازد.

۷- فرزندان زینت بخش زندگی هستند

قرآن کریم فرزندان را زینت بخش زندگی معرفی می کند و میفرماید «الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا» ۱۹ مال و فرزندان زیور زندگی دنیا و زودگذرند، ولی کارهای شایسته که ماندگار است نزد پروردگارت پاداشی بهتر دارد و برای دستیابی به رحمت او امیدبخش تر است»

۸- نور چشم پدر و مادر هستند

قرآن کریم در برخی آیات از فرزندان با عنوان هایی همچون: نور چشم «وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا» ۲۰ «و آنان که می گویند: پروردگارا، برای ما از همسران و فرزندانمان روشنی دیدگان (نسل های صالح و پاک و متقی) عطا کن و ما را بر پرهیزکاران پیشوا گردان.»

✓ نقش پدر و مادر در تربیت و پرورش فرزند

از نظر اسلام تربیت. یکی از حقوق فرزندان تعلیم و تربیت است.

قلب و روح هر کودکی که متولد می شود، همچون آینه ای زلال و شفاف است. پدر و مادر می توانند با تربیت صحیح، فرزندان را به سعادت برسانند امیرالمؤمنین (ع) می فرماید: «وإنما قلب الحَدَث كالأرض الخالية، ما ألقى فيها من شيء قبلته» قلب نوجوان نارس مانند زمین خالی است. هر تخمی که در آن افشاندن شود به خوبی می پذیرد» ۲۱

۱۵- باقر ساروخانی، طلاق، پژوهشی در شناخت واقعیت و عوامل آن، ص ۶۷-۷۱.

۱۶- مستدرک الوسائل، ج ۱۵، ص ۱۱۲

۱۷- مکارم الاخلاق ج ۱ ص ۴۷۴

۱۸- عذة الداعي ص ۸۸ و بحار الأنوار ج ۱۰۱ ص ۹۹

۱۹. سوره كهف / ۴۶

۲۰. سوره فرقان / ۷۴

۲۱. تحف العقول، ص ۶۷

تربیت فرزندان رابطه مستقیم با **صلاح و فساد جامعه** دارد بسیاری از نابسامانی‌های اخلاقی و رفتاری موجود در جوامع کنونی، ریشه در **تربیت خانوادگی** آنان دارد

منش و رفتار پدر و حتی **طرز فکر او** در طرز زندگی حال و آینده کودک اثر می‌گذارد. پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله) در حدیثی نسبت به مسئولیت عام انسان می‌فرماید: «أَلَا كَلِّمُ رَاعٍ وَ كَلِّمُ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، فَلَا مِيرَ عَلَى النَّاسِ رَاعٍ، وَ هُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، وَ الرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ وَ هُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُمْ، فَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى أَهْلِ بَيْتِ بَعْلِهَا وَ وُلْدِهِ وَ هِيَ مَسْئُولَةٌ عَنْهُمْ»؛ ۲۲ بدانید همه شما **نگهبانید**، و همه در برابر کسانی که مأمور نگهبانی آنها هستید **مسئولید**. امیر و رئیس حکومت اسلامی نگهبان مردم است و در برابر آنها مسئول می‌باشد. **مرد نگهبان خانواده خویش** است و در مقابل آنها مسئول. **زن نیز نگهبان خانواده شوهر و فرزندان** است و در برابر آنها مسئولیت دارد.

ثمره و کارکرد تربیت (نجات از انحرافات و حرکت بسوی رشد و تعالی)

خدای متعال خطاب به مؤمنان می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ» ۲۳ ای کسانی که ایمان آورده اید! خود و خانواده خویش را از آتشی که هیزم آن انسان‌ها و سنگ هاست نگه دارید. خداوند در این آیه کریمه به پدران و مادران دستور می‌دهد که مواظب خود و فرزندان خویش باشند. در این آیه بر دو نکته تأکید شده است: نخست **حفظ نفس از آتش**؛ دوم **نگه داری اعضای خانواده از آن**. طبیعی است که این دو امر، با تزکیه نفس و تربیت دینی فرزندان و زیردستان امکان پذیر خواهد بود ۲۴

مسئولیت‌های مهم والدین در خانواده در تربیت فرزندان بطور خلاصه عبارت اند از:

پرورش اعتقادی ✓

والدین وظیفه دارند که **اصول اعتقادی** را به درستی بیاموزند و به فرزندان آموزش دهند و برای تربیت فرزندان خود بهتر است از **زبان عمل** بهره گیرند ،

قرآن می‌فرماید «وَإِذْ قَالَ لِقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ» ۲۵ هنگامیکه لقمان به پسر خویش در حالی که او را **اندرز می‌داد** گفت: ای پسر من ، به خدا **شرک میاور** که به راستی شرک **ستمی بزرگ** است

پدر و مادر باید عقاید صحیح را به فرزندان بیاموزند، قلب نیالوده او آن را می‌پذیرد و عادات لازم و متناسب با عقاید صحیح را می‌یابد. **تأثیر پدر و مادر در فرزندان** تا آن پایه است که در **حدیث مشهور نبوی** آمده است: «كُلُّ مَوْلُودٍ يُوَلَّدُ عَلَى الْفِطْرَةِ حَتَّى يَكُونَ أَبَوَاهُ هُمَا اللَّذَانِ يَهُودَانِهِ وَ يَنْصَرَانِهِ»؛ «هر نوزادی بر فطرت پاک توحید (و اسلام) متولد می‌شود مگر این که پدر و مادر او را به **آئین یهود و نصرانیت** وارد کنند» ۲۶

۲۲. محمد بن اسماعیل بخاری، صحیح بخاری، بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۹، ج ۲، «کتاب الوصایا»، ب ۹، ص ۲۰۸.

۲۳. سوره تحریم/ ۶

۲۴. ناصر مکارم شیرازی و همکاران، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۳، ج ۲۴، ص ۲۸۶.

۲۵- لقمان، ۱۳

۲۶ - تفسیر مجمع البیان، ذیل آیه ۳۰، سوره روم

مراقبت بر نماز خواندن فرزندان: وَأَمْرُ أَهْلِكَ بِالصَّلَاةِ وَأَصْطَبِرَ عَلَيْهَا؛» ۲۷ خانواده (زن و فرزندان) خود را به نماز فرمان ده و خود بر آن شکیبای باش.» «يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ؛» ۲۸ حضرت لقمان به فرزندش گفت: پسرم نماز را به پادار» امام باقر (ع) فرمود: «إِذَا بَلَغَ الْغُلَامُ ثَلَاثَ سِنِينَ فَقُلْ لَهُ سَبْعَ مَرَّاتٍ قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ثُمَّ يَتْرُكُ حَتَّى يَبْلُغَ ثَلَاثَ سِنِينَ وَ سَبْعَةَ أَشْهُرٍ وَ عَشْرِينَ يَوْمًا ثُمَّ يُقَالُ لَهُ قُلْ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ سَبْعَ مَرَّاتٍ وَ...» هنگامی که کودک به سه سالگی رسید به او بگویند هفت مرتبه بگوید لا اله الا الله (تا بیاموزد)، در چهار سالگی به او بگویند که هفت مرتبه بگوید محمد رسول الله (تا یاد بگیرد)، در پنج سالگی رویش را به قبله متوجه کنند و به او بگویند که سر به سجده بگذارد، در پایان شش سالگی رکوع و سجده صحیح را به او بیاموزند و در هفت سالگی به طفل گفته شود: دست و رویت را بشوی و پس از آن به او گفته شود: نماز بخوان ۲۹.

✓ پرورش اخلاقی

قرآن کریم در سوره لقمان از زبان لقمان حکیم به فرزندش، چند نکته اخلاقی مهم را گوشزد میکند و ضرورت مراقبت پدر را نسبت به رفتارها و روحیات اخلاقی فرزندش آشکار می‌سازد:

- نسبت به مردم بی اعتنا نباش و روی از آنان مگردان: "لاتصّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ"
- مغرورانه بر روی زمین راه مرو: "و لا تمش فی الارض مرحا"
- در راه رفتن اعتدال را رعایت کن: "و اقصد فی مشیک"
- در سخن گفتن نیز اعتدال را رعایت کن و با صدای بلند حرف مز: "و اغضض من صوتک ۳۰"

رسول اکرم - صلی الله علیه و آله - فرمود: «أَكْرِمُوا أَوْلَادَكُمْ وَ أَحْسِنُوا آدَابَكُمْ.»^{۳۱} به فرزندان خود احترام کنید و با آداب و روش پسندیده با آن‌ها معاشرت نمایید.

نتیجه اینکه پدور و مادر مسئول جهت دادن فرزندان بسوی خیر و نیکی، تهذیب و هدایت اخلاقی، آموختن ادب و وقار در زندگی، پرهیز دادن فرزند از انحرافات و تشویق به کارهای خوب می‌باشند

✓ پرورش اجتماعی

پدور و مادر مسئول رشد و هدایت و تأمین عوامل سعادت فرزندان و اصلاح وضع آنها و مسئول ایجاد روحیه‌ی مقاومت در برابر سختی‌ها، هموار کردن راه زندگی، مراقبت و نظارت بر رفتار فردی و اجتماعی فرزندان و...

۲۷- طه، ۱۳۲

۲۸- لقمان، ۱۷

۲۹- مکارم الاخلاق، ص ۱۱۵

۳۰- لقمان آیات ۱۸ و ۱۹

۳۱- بحار الانوار، ج ۲۳، ص ۱۱۴

قرآن میفرماید: «يَا بَنِيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَيَّ مَا أَصَابَكَ»^{۳۲}؛ ای پسرک من، نماز را به پای دار و به کار پسندیده امر کن و از کار ناپسند و حرام نهی نما و بر آسیبی که بر تو وارد میشود صبر کن".

در این آیه، حضرت لقمان فرزندش را با **وظایف و احکام فردی و اجتماعی** آشنا می نماید

امام صادق - علیه السلام - فرمود: «إِعْدِلُوا بَيْنَ أَوْلَادِكُمْ كَمَا تُحِبُّونَ أَنْ يُعْدِلُوا بَيْنَكُمْ»^{۳۳} بین فرزندان خود به **عدالت** رفتار نمایید، همان طور که مایلید فرزندان شما بین تان به **عدل و داد** رفتار کنند.

عوامل موثر در تربیت فرزندان

۱- روابط سازگارانه یا ناسازگارانه والدین با همدیگر

چشمان ظریف و تیزبین کودک مانند دوربین حسّاس از تمام صحنه‌های زندگی خانواده و به خصوص حرکات و رفتار والدین و دیگر اعضای آن، فیلم برداری می‌کند. از لبخندها، زمزمه‌ها و نوازشهای والدین درس خوش بینی، امیدواری، اعتماد و محبت می‌آموزد و به عکس، از تندیه‌ها، بد رفتاری‌ها و عصبانیت‌های آنها درس تندى و بداخلاقی می‌گیرد. قرآن کریم میفرماید: «تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَى وَ لَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَ الْعُدْوَانِ»^{۳۵} در نیکوکاری و پرهیزکاری یکدیگر را یاری کنید و در گناه و تجاوز، به یکدیگر یاری نرسانید

اگر خانواده اهل ساز و دهل و ترانه و تصنیف باشند، کودک از همان خردسالی به طور نهادی آنها را می‌آموزد. و اگر اهل نماز و دعا و عبادت باشند، باز روی قانون تبعیت کوچکتر از بزرگتر، مهر را از مقابل والدین برداشته و به تقلید از آنها خم و راست می‌شود و می‌بوسد؛ اگر والدین اهل فحاشی و دشنام باشند او نیز دشنام و فحاشی می‌آموزد. و اگر اهل بی بندوباری و هرزگی در سخن و رفتار باشند، او نیز به همان شیوه بار خواهد آمد.

۲- ثبات نظر، آرامش روحی و دوستی پدر و مادر

پدر و مادر، اگر خود دارای ثبات نظر، آرامش روحی و دوستی باشند و هرگونه کینه و خشونت را از خود دور سازند، در ایجاد آرامش روحی فرزند و دل‌بستگی او به خانه و خانواده، کمک کرده اند. بسیاری از کودکان منحرف و کسانی که در بزرگسالی به جرم‌های سنگین رو می‌آورند، به خاطر نبود آرامش در خانواده آنهاست.

۳- محبت و مهرورزی در خانه و خانواده

جامعه شناسان تعلیم و تربیت معتقدند که خانواده (محبت و مهرورزی در خانه و خانواده) بهترین محیط برای تربیت و تعلیم کودک است. ارتباط میان کودک و والدین او نیرومندترین ارتباط و قوی تر از هر نوع ارتباط دیگر طفل با هر

۳۲- لقمان، ۱۷

۳۳- بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۹۲

۳۴. ابراهیم امینی، آیین تربیت، قم انتشارات اسلامی، ۱۳۶۸، صص ۱۲ و ۱۳.

۳۵- مائده، آیه ۲.

اجتماع دیگر است. امام صادق (ع) فرمود: «انَّ اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ لَيَرْحَمُ الرَّجُلَ لِشِدَّةِ حُبِّهِ لِوَلَدِهِ»^{۳۶}. همانا خداوند متعال نسبت به شخصی که نسبت به فرزند خود محبت بسیار دارد رحمت و عنایت می کند رسول اکرم - صلی الله علیه و آله - فرمود: - «وَقَرُّوا كِبَارَكُمْ وَ ارْحَمُوا صِغَارَكُمْ»^{۳۷}. به بزرگسالان خود احترام کنید و نسبت به کودکان خویش ترحم و عطف نمائید.

۴- عدم تبعیض در خانواده ✓

تبعیض بدین معناست که در میان افراد هم پایه و همسان، بی دلیل فرد یا افرادی را برتر به شمار آوریم، ولی تفاوت عبارت است از برتری شایستگان. والدین باید به اثرات سوء تبعیض از لحاظ روانی، عاطفی، اجتماعی و غیره کاملاً آگاه بوده و از اعمال تبعیض اجتناب ورزند. تبعیض عامل اختلاف و تفرقه در بین اعضای خانواده است البته تفاوت باید باشد لکن تبعیض ممنوع است. رسول گرامی (صلی الله علیه و آله) فرمودند: بین فرزندان در هدایا به مساوات عمل کنید.^{۳۸} آن حضرت به مردی نگریست که دو فرزند داشت و تنها یکی از آن دو را بوسید. فرمود: چرا مساوات را میان آن دو رعایت نکردی؟^{۳۹} و فرمودند: در میان فرزندان خود عدالت را مراعات کنید همان گونه که دوست دارید در نیکی و لطف به شما، به عدالت رفتار کنند^{۴۰} آن حضرت فرمودند: میان اولاد خود در دادن هدیه به مساوات عمل کنید و اگر خواستی کسی را بیشتر هدیه دهی به دختران بیشتر بده.^{۴۱}

۵- هماهنگی در تربیت ✓

والدین باید با یکدیگر هم آهنگ باشند بدین ترتیب دستوراتی که از طرف مادر صادر می شود و یا روشهایی که به کار گرفته می شود از طرف پدر و سایر افراد خانواده باید تأیید شود و بالعکس.

۶- وفای به عهد ✓

والدین باید به وعده هایی که به فرزندان می دهند وفا کنند و از وعده هایی که امکان انجام آنها مقدور نیست و یا به صلاح کودک نیست پرهیز کنند. قرآن می فرماید: «أَوْفُوا بِالْعُقُودِ»^{۴۲} وفا کنید به گره هایی که بستید، «عُقُود» از عقد است، عقد یعنی گره..

۳۶- مکارم الاخلاق، ص ۱۱۳

۳۷- عیون اخبارالرضا، ص ۱۶۳

۳۸- الخلاف، طوسی، ج ۳، ص ۵۶۴

۳۹- الجعفریات، ص ۵۵

۴۰- مکارم الاخلاق، ص ۲۲۰

۴۱- الخلاف، طوسی، ج ۳، ص ۵۶۴

۴۲- سوره مائده/ ۱

امام کاظم - علیه السلام - فرمود: «إِذَا وَعَدْتُمْ الصَّبِيَانَ فَفُوا لَهُمْ فَإِنَّهُمْ يَرَوْنَ أَنَّكُمْ الَّذِينَ» ۴۳. ... چون به اطفال وعدهای دادید وفا کنید (و تخلف ننمائید)، زیرا کودکان گمان می کنند شما رازق آنها هستید. خداوند برای هیچ چیز به قدر تجاوز به حقوق زنان و کودکان غضب نمی کند.

رسول خدا - صلی الله علیه و آله - فرمود: «إِذَا وَعَدَ أَحَدُكُمْ صَبِيَّةً فَلْيُنْجِزْ» ۴۴. وقتی یکی از شما به فرزند خود وعدهای داد پس به آن وفا کند و از عهد خود تخلف ننماید.

امام علی - علیه السلام - فرمود: «لَا يَصْلِحُ الْكِذْبُ جِدًّا وَ لَا هَزْلًا وَ لَا أَنْ يَعِدَ أَحَدُكُمْ صَبِيَّةً ثُمَّ لَا يَفِيَّ لَهَا» ۴۵. شایسته نیست آدمی به جد یا به شوخی دروغ بگوید و شایسته نیست کسی به فرزند خود وعدهای بدهد و به آن وفا ننماید.

۷- گفتار و رفتار پسندیده (الگو سازی برای فرزندان):

والدین باید به هنگام صحبت با فرزندانشان عفت در کلام داشته باشند و به هنگام نافرمانی فرزندان از رفتارهای مستبدانه و زیاده روی در ملامت بپرهیزند، زبان و گفتار یک ابزار جاذبه است نه دافعه. بداخلاقی گفتاری و رفتاری عاملی برای نقش پذیری امور ناهنجار در ذهن فرزندان است.

۸- عدم مقایسه فرزندان با همسالان

از مقایسه کودک با همسالان به خصوص به قصد ملامت، اهانت، تحقیر، تمسخر و... جداً باید خودداری شود شاید قبیح ترین عمل این باشد که فرزندان خود را تحقیر کنیم یا دیگران را به رخ آنها بکشیم که باعث فروکاستی شخصیتی در فرزندان می شود و شخصیت آنها ضربه خواهد دید. علی علیه السلام در این زمینه می فرماید: «الافراط فی الملامه تشب نیران اللجاج» ۴۶. زیاده روی در ملامت، آتش لجاجت را مشتغل می سازد. و نیز می فرماید: «یاک أن تکرر العتب فان ذلک یغری بالذنب و یهون بالعتب» از تکرار سرزنش بپرهیزید که موجب دلیری در گناه و بی اثر ساختن ملامت می شود.

۹- دادن آزادی معقول و متعارف

والدین باید ضمن اعطای آزادی به فرزندان مراقب رفتار، گفتار، ابتکارات و... فرزندان خود باشند. تجسس یکی از امور گریز آور برای فرزندان است در کارهای آنها زیاد جستجو نکنیم بصورت متعارف رفتار شود اگر برخورد با یک موضوع غیرمتعارف کردیم باید با لطافت و ظرافت ویژه ای به او منتقل کرد نه با خشونت و قهر و غضب.

۱۰- ایجاد زمینه برای تفریحات سالم فرزندان:

۴۳- کلینی اصول کافی، ج ۶، ص ۵۰

۴۴- مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۶۲۶

۴۵- حر عاملی وسائل الشیعه، ج ۳، ص ۲۳۲

۴۶- تحف العقول، ص ۸.

والدین باید به بازی و تفریحات فرزندان اهمیت دهند و سعی داشته باشند تا امکانات تفریحات سالم را برای فرزندان خود فراهم کنند. ساعاتی را برای تفریح با فرزندان اختصاص داده شود که این همراهی عاملی برای رشد آنها خواهد بود. امام صادق - علیه السلام - فرمود: «دَعِ اِبْنَكَ يَلْعَبُ سَبْعَ سِنِينَ» ۴۷. فرزند خود را هفت سال آزاد بگذار تا بازی کند.

۱۱- مراقبت و راهنمایی در دوستی با فرزندان ✓

یکی از عوامل سازنده شخصیت انسان نقش دوستان است، زیرا نوجوانان بخش مهمی از افکار و صفات اخلاقی خود را از دوستان بر میگیرند و تحت تأثیر رفتار و الگوی اخلاقی آنان قرار دارند. والدین باید اجازه دهند تا فرزندان دوستان مناسبی انتخاب کنند والدین باید بر روابط دوستانه فرزندان نظارت داشته و راهنمای خوبی برای آنان و دوستانشان باشند..

علی علیه السلام فرمود «الصَّاحِبُ كَالرَّقْعَةِ فِي الثَّوْبِ فَاتَّخِذْهُ مُشَاكِلًا» ۴۸ دوست همانند وصله جامه است پس آن را هم شکل و هم سان با خودت برگزین

و نیز می فرماید: صُحْبَةُ الْوَلِيِّ اللَّيِّبِ حَيَاةُ الرُّوحِ. همنشینی با دوست دانا سبب زنده بودن روح است.

اما رفیق ناشایست و دوست جاهل همچون زهری است که وجودش هر لحظه جسم و جان را آزار می رساند.

در روایات اسلامی به شدت از دوستی با رفقای جاهل و بی خرد نهی شده است

از امام صادق (ع) روایت شده است که: «مَنْ لَمْ يَجْتَنِبْ مُصَاحِبَةَ الْأَحْمَقِ يُوشِكُ أَنْ يَتَخَلَّقَ بِأَخْلَاقِهِ». کسی که

از رفاقت و همنشینی با احمق پرهیز نکند، تحت تأثیر کارهای احمقانه وی واقع می شود و زود به اخلاق

ناپسندش متخلق می گردد. پیامبر اکرم (ص) می فرماید «الرفیق ثم الطریق» یعنی ابتدا رفیق شفیق هم سفر

پیدا کن و سپس به راه قدم بگذار. بنابراین دوست یاور انسان در مسیر پر پیچ و خم زندگی است.

۱۲- ایجاد حس مسئولیت پذیری در فرزندان ✓

مسئولیت پذیری یک عنصر برجسته در موفقیت انسان است و نشان دادن احساس مسئولیت یک امر ذاتی

نیست بلکه این ویژگی در متن خانواده و روابط اجتماعی و تعاملاتی که فرد با دیگران دارد امکان رشد پیدا

می کند و والدین در این میان نقش محوری را در انتقال روحیه مسئولانه به کودک دارند مسئولیت پذیری

سبب رشد و ایجاد اعتماد به نفس در فرزندان می شود اعتماد به نفس و خودباوری در فرد یکی از مهم ترین

مسائلی است که در شخصیت وی موثر بوده و در چگونگی بروز رفتارهای گوناگون نقش می آفریند. نکته ی مهم

و قابل توجه در این باره ایجاد و تقویت این ویژگی در افراد از زمان کودکی است

۴۷- الکافی، ج ۶، ص ۴۶

۴۸- شرح نهج البلاغه، ابن ابی الحدید، ج ۲۰، ص ۳۰۹.

والدین باید **مسئولیت‌های مناسبی** به فرزندان خود **واگذار** کنند و از آنان بخواهند مسئولیت‌های خود را به بهترین وجه انجام دهند فرزندان عضوی از اعضای خانواده هستند و در برابر آن **مسئول‌اند** و باید این **مسئولیت** **پذیری** و **خودباوری** و در نتیجه **اعتماد به نفس** در آنها **پرورش** داده شود

سوالات درس

۱. جایگاه فرزند در کانون خانواده را بیان کنید
۲. نقش پدر و مادر در تربیت و پرورش فرزند را بیان کنید
۳. پرورش اعتقادی فرزندان را توضیح دهید
۴. پرورش اخلاقی فرزندان را توضیح دهید
۵. پرورش اجتماعی فرزندان را توضیح دهید
۶. ثمره روابط سازگارانه یا ناسازگارانه والدین با همدیگر و نقش آن در تربیت فرزندان را بیان کنید
۷. کارکرد ثبات نظر، آرامش روحی و دوستی پدر و مادر و نقش آن در تربیت فرزندان را بنویسید
۸. نقش محبت و مهرورزی در خانه و خانواده را توضیح دهید
۹. یکی از عوامل موثر در تربیت فرزندان عدم تبعیض در خانواده است، آنرا چگونه ارزیابی می‌نید توضیح دهید
۱۰. هماهنگی در تربیت از عوامل موثر در تربیت فرزندان است آنرا توضیح دهید
۱۱. نقش وفای به عهد و کارکرد آن در تربیت فرزندان را بیان کنید
۱۲. گفتار و رفتار پسندیده (الگو سازی برای فرزندان) چگونه می‌تواند در تربیت فرزندان موثر باشد توضیح دهید
۱۳. عدم مقایسه فرزندان با همسالان و نقش آن در تربیت و شخصیت‌پذیری فرزندان را بیان کنید
۱۴. میزان دادن آزادی معقول و متعارف به فرزندان و کارکرد آن در تربیت و رشد فرزندان را توضیح دهید
۱۵. چگونه عامل ایجاد زمینه برای تفریحات سالم فرزندان می‌تواند در تربیت فرزندان نقش ایفا کند توضیح دهید
۱۶. از وظایف پدر و مادر مراقبت و راهنمایی در دوستی‌یابی فرزندان است، ای وظیفه چگونه محقق میشود توضیح دهید
۱۷. کارکرد و نقش ایجاد حس مسئولیت‌پذیری در فرزندان و رابطه آن با تربیت را بنویسید